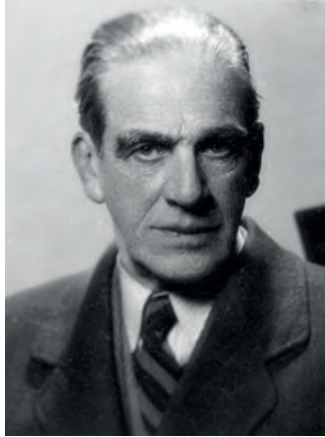


Frederic Pujulà i Vallès

Recordances a cavall de dos segles

A cura d'Imma Farré i Vilalta

Una
taverna
menjar. La
també. Era més aviat un bany
allà. on hom podia veure
me de la dolça i taules en les que
dia menjar exquisits preparats per un
co digue dels millors restaurants que no
considerava humillat quan havia o
un plat de monjetes amb sòmmillo
aquella a la llauana. estava
del Consell de Cent, no de
i tenia les seves
digue de re
casa,



Frederic Pujulà i Vallès
(Palamós, 1877 - Bargemon, 1963)

Destacat redactor de la revista catalanista *Joventut* (1900-1906), republicà federalista i divulgador de l'esperanto a Catalunya, autor d'obres teatrals, algunes en col·laboració amb Emili Tintorer, com ara *El geni* (1904), *Dintre la gàbia* (1906) i *El boig* (1907), i amb Lluís Via, d'estudis, com *Francesc Pi i Margall* (1902), de la primera novel·la de ciència-ficció en català, *Homes artificials* (1912), i d'un gran nombre d'obres didàctiques.

Freqüentà els ambients bohemis de Barcelona i de París i va fer amistat amb nombrosos artistes i escriptors d'arreu. L'any 1905 es va haver d'exiliar a París però, un cop nacionalitzat francès, va retornar a Catalunya i va presidir el Vè Congrés Internacional d'Esperanto (1909).

En esclatar la Gran Guerra s'incorporà a files i en plasmà la traumàtica experiència en *En el repòs de la trinxera* (1918) i *De la trinxera estant* (1918). En tornar a Catalunya, va treballar com a redactor al diari republicà *El Diluvio*. L'any 1939 va ser empresonat, sotmès a un consell de guerra i condemnat a pena de mort, que se li va commutar per presó. L'any 1946 va aconseguir la llibertat i va ser privat d'exercir de periodista i d'advocat.

El poemari *Palamosines. Cants de la Costa Brava* (1958) és la darrera obra publicada abans de deixar Palamós per anar a viure a França.

FREDERIC PUJULÀ I VALLÈS

**Recordances
a cavall de dos segles**

Edició a cura d'Imma Farré i Vilalta



Edita: Edicions Làlia
info@balagium.com
www.balagium.com/edicionslalia



www.edicionslalia.cat

Edició: Novembre 2022
2a edició revisada: Desembre 2022
ISBN: 978-84-17431-36-5
Dipòsit Legal: L.761-2022

Disseny i
maquetació: Jordi Prió Burgués

Il·lustració de la contracoberta:
Cafè Bauer. Llegidors de Frederic Pujulà i Vallès (Biblioteca de Catalunya)

Fotografia de la solapa:
Frederic Pujulà i Vallès (Museu de l'Esperanto de Viena)

© Imma Farré i Vilalta
Hereus de Frederic Pujulà i Vallès
Hereus de Delfí Dalmau i Gener
Edicions Làlia
Balàgium Editors



Generalitat de Catalunya
**Departament
de Cultura**

Reservats tots els drets.

Cap part d'aquesta publicació no pot ser reproduïda, emmagatzemada
o transmesa per cap mitjà sense permís de l'editor.

Sumari

INTRODUCCIÓ	11
Els records de Frederic Pujulà i Vallès: material inèdit.....	12
Els records de Pujulà: retrat crític i sentimental d'una època.....	14
Història d'una edició fallida.....	16
Treball previ	24
La nostra edició.....	25
Criteris d'edició	26
Agraïments.....	27
Sigles i referències bibliogràfiques.....	29
HISTÒRIES VISCUDES	33
Records d'un col·legial. El col·legi Vilar	35
Espigolant records en la memòria d'un deixeble.	57
El primer professor de metafísica	76
A. B. B.....	78
En J. M. (R)	87
Som així!.....	90
Monstres	93
Monstres Els sopars a can Galofre	97
La taverna intel·lectual.....	104
Matrimonis a tast.....	112
Eugeni Duch Salvat.....	120
L'home de la cama de fusta.....	130
Salvador Ramos: un valencià a l'estranger.....	133
RECORDANCES A CAVALL DE DOS SEGLES	137
Com qui digués ahir	139
Trenta-vuit anys després.....	150
De l'art (català?) que encara belluga.....	154
De l'art que no belluga. Monturiol.....	161
De l'art que no belluga. Pere Ysern i Alié	166
Més sobre l'Ysern. Catalanisme, federalisme.....	172
Encara més art	180
Del «Gambrinus» a la plaça de Tetuan, passant per Veneçuela.....	190

Més pintors encara (i un cantaire).....	199
Xavier Gosé.....	205
Pere Torné-Esquiús (I).....	210
La comtessa de Kolovrat.....	230
Torné-Esquiús (II).....	255
Calvet (l'apotecari).....	266
Pere Torné-Esquiús (III).....	269
Nogueras i Oller.....	278
Armando Duval i <i>Flor de Lys</i>	288

SELECCIÓ EPISTOLAR (1958-1962)..... 293

[1] De Frederic Pujulà i Maria Mas a Delfí Dalmau, Palamós, 3 de gener de 1958.....	295
[2] De Frederic Pujulà a Carme Argemí, Palamós, 28 de juny de 1958.....	295
[3] De Frederic Pujulà a la família Dalmau, Palamós, 23 de juliol de 1958.....	297
[4] De Frederic Pujulà a la família Dalmau, Palamós, 14 d'abril de 1959.....	300
[5] De Frederic Pujulà a Delfí Dalmau, Villebon sur Yvette, 17-18-19 d'agost de 1959.....	302
[6] De Delfí Dalmau a Frederic Pujulà, Barcelona, 24 d'agost de 1959.....	305
[7] De Delfí Dalmau a Frederic Pujulà, Barcelona, 4 de novembre de 1959.....	306
[8] De Frederic Pujulà a Delfí Dalmau, Villebon sur Yvette, 25 de novembre de 1959.....	306
[9] De Frederic Pujulà a Delfí Dalmau, Villebon sur Yvette, 16 de desembre de 1959.....	307
[10] De Frederic Pujulà a Delfí Dalmau, Villebon sur Yvette, 28 de desembre de 1959.....	308
[11] De Frederic Pujulà a Delfí Dalmau, Villebon sur Yvette, 31 de desembre de 1959.....	309
[12] De Frederic Pujulà a Delfí Dalmau, Villebon sur Yvette, 2 i 7 de gener de 1960.....	310
[13] De Frederic Pujulà a Delfí Dalmau, Villebon sur Yvette, 13 de gener de 1960.....	312

[14]	De Frederic Pujulà a Delfí Dalmau, Villebon sur Yvette, 18 de gener de 1960	314
[15]	De Delfí Dalmau a Frederic Pujulà, Barcelona, 18 de gener de 1960	316
[16]	De Frederic Pujulà a Delfí Dalmau, Villebon sur Yvette, 21 de gener de 1960	317
[17]	De Frederic Pujulà a Delfí Dalmau, Villebon sur Yvette, 28 de gener de 1960	319
[18]	De Frederic Pujulà a Delfí Dalmau, Bargemon, 10 de febrer de 1960	320
[19]	De Frederic Pujulà a Delfí Dalmau, Bargemon, 15 de febrer de 1960	321
[20]	De Delfí Dalmau a Frederic Pujulà, Barcelona, 17 de febrer de 1960	322
[21]	De Frederic Pujulà a Delfí Dalmau, Bargemon, 18 de febrer de 1960	322
[22]	De Frederic Pujulà a Delfí Dalmau, Bargemon, 23 de febrer de 1960	323
[23]	De Delfí Dalmau a Frederic Pujulà, Barcelona, 26 de febrer de 1960	325
[24]	De Delfí Dalmau a Frederic Pujulà, Barcelona, 27 de febrer de 1960	325
[25]	De Frederic Pujulà a Delfí Dalmau, Bargemon, 28 de febrer de 1960	326
[26]	De Delfí Dalmau a Frederic Pujulà, Barcelona, 7 de març de 1960	326
[27]	De Delfí Dalmau a Frederic Pujulà, Barcelona, 14 de març de 1960	327
[28]	De Frederic Pujulà a Delfí Dalmau, Bargemon, 17 de març de 1960	327
[29]	De Frederic Pujulà a Delfí Dalmau, Bargemon, 21 de març de 1960	328
[30]	De Frederic Pujulà a Delfí Dalmau, Bargemon, 23 de març de 1960	329
[31]	De Delfí Dalmau a Frederic Pujulà, Barcelona, 25 de març de 1960	331
[32]	De Delfí Dalmau a Frederic Pujulà, Barcelona, 31 de març de 1960	331

[33]	De Delfi Dalmau a Frederic Pujulà, Barcelona, 13 de maig de 1960	332
[34]	De Delfi Dalmau a Frederic Pujulà, Barcelona, [maig, 1960].....	333
[35]	De Delfi Dalmau a Frederic Pujulà, Barcelona, 22 de juny de 1960	333
[36]	De Santiago Albertí a Frederic Pujulà, Barcelona, 4 de juliol de 1960	334
[37]	De Delfi Dalmau a Frederic Pujulà, Grésillon, 19 de juliol de 1960	336
[38]	De Frederic Pujulà a Delfi Dalmau, Bargemon, 21 de juliol de 1960	336
[39]	De Delfi Dalmau a Frederic Pujulà, Barcelona, 2 d'agost de 1960.....	338
[40]	De M. Eugènia Dalmau i Carme Argemir a Frederic Pujulà, 15 d'agost de 1960	339
[41]	De Frederic Pujulà a Santiago Albertí, Bargemon, 23 d'agost de 1960.....	340
[42]	De Delfi Dalmau a Frederic Pujulà, Barcelona, 30 d'agost de 1960	346
[43]	De Delfi Dalmau a Frederic Pujulà, Barcelona, 10 de setembre de 1960.....	346
[44]	De Delfi Dalmau a Frederic Pujulà, Barcelona, 18 d'octubre de 1960	347
[45]	De Delfi Dalmau a Frederic Pujulà, Barcelona, 7 de desembre de 1960.....	348
[46]	De Joan Rocamora a Frederic Pujulà, Buenos Aires, 22 de desembre de 1960.....	348
[47]	De Delfi Dalmau a Frederic Pujulà, Barcelona, 23 de gener de 1961	350
[48]	De Frederic Pujulà a Joan Rocamora, Bargemon,[gener-febrer de 1961]	350
[49]	De Frederic Pujulà a Joan Rocamora, Bergemon, 20 de febrer de 1961	352
[50]	De Frederic Pujulà a Delfi Dalmau, Bargemon, [abril de 1961]	353
[51]	De Delfi Dalmau a Frederic Pujulà, Barcelona, 24 d'abril de 1961	355

[52] De Frederic Pujulà a Delfí Dalmau, Bargemon, 16 d'abril de 1962	356
[53] De Delfí Dalmau a Frederic Pujulà, Barcelona, 18 d'abril de 1962	357
[54] De Delfí Dalmau a Frederic Pujulà, Barcelona, 7 d'agost de 1962.....	358
CRONOLOGIA	359
RECU LL FOTOGRÀFIC	369
ÍNDEX ONOMÀSTIC	385

Introducció

El lector té a les mans l'edició d'un material memorialístic inèdit de Frederic Pujulà i Vallès (Palamós, 1877-Bargemon, 1963), destacat redactor de la revista catalanista *Juventut* (1900-1906), republicà federalista, divulgador de l'esperanto i promotor de l'esperantisme a Catalunya, autor d'obres teatrals, algunes en col·laboració amb Emili Tintorer, com ara *El geni* (1904), *Dintre la gàbia* (1906) i *El boig* (1907), que s'adscriuen al teatre d'idees, i amb Lluís Via, *La Veu del Poble i el Poble de la Veu* (1910), d'estudis, com *Francesc Pi i Margall* (1902), de la primera novel·la de ciència-ficció en llengua català (*Homes artificials*, 1912), i d'un gran nombre d'obres didàctiques.

Pujulà freqüentava l'ambient modernista i bohemí de la taverna Els Quatre Gats i es va relacionar a Barcelona i a París amb nombrosos artistes i escriptors: Carles Casagemas, Pablo Ruiz Picasso, Hermen Anglada-Camarasa, Isidre Nonell, Pere Ysern i Alié, Pere Torné-Esquiús, Xavier Gosé i Rafael Nogueras i Oller, entre altres. L'any 1905 es va haver d'exiliar a París, arran de la publicació d'un article seu en la revista esperantista *Tra la mondo* (desembre 1905) en què denunciava l'assalt dels militars a les redaccions de *La Veu de Catalunya* i *¡Cu-Cut!*, i és a partir d'aquest moment que intensifica les seves activitats esperantistes a l'estranger.

Un cop casat amb Germaine Rebours, es nacionalitza francès, la qual cosa li permet retornar sense perill a Catalunya l'any 1908 i presidir al setembre de 1909 el Vè Congrés Internacional d'Esperanto a Barcelona, el qual va aplegar al voltant de dos mil participants d'arreu del món.

En esclatar la Gran Guerra, a l'agost de 1914, com a ciutadà francès, s'incorpora a files voluntàriament i plasma la seva traumàtica experiència bèl·lica en *En el repòs de la trinxera* (1918) i *De la trinxera estant* (1918), entre altres. Quan retorna a Barcelona, és nomenat secretari delegat de la Fira de Mostres de Barcelona (1920) i passa a treballar al diari republicà *El Diluvio* fins al seu tancament, l'any 1939, primer com a corresponsal a París (1923-1933), després com a redactor i redactor en cap i, en el darrer any, exercint a la pràctica de director.

Tot just després de l'entrada de les tropes franquistes a Barcelona, és empresonat, sotmès a un consell de guerra per la seva trajectòria catalanista i republicana i condemnat a pena de mort, que li commuten per una altra de vint anys i un dia de presó. A causa de la seva avançada edat, se'l deixa en

llibertat l'any 1946, però amb la privació d'exercir de periodista i d'advocat. Passa els darrers anys de la seva vida fent traduccions al castellà, sovint sense signar, desprenent-se, per sobreviure, de la majoria de quadres de la seva col·lecció particular d'art, entre altres pocs béns que encara conservava, i servint-se de l'ajut d'amics.

L'activitat intel·lectual i literària de Pujulà durant la postguerra, deixant de banda la minsa tasca esperantista, queda reduïda a la publicació d'alguns treballs en revistes de l'exili, com *Pont Blau* i *Ressorgiment*, i a la participació en diversos certàmens literaris —Jocs Florals de Montevideo (1949), Jocs Florals de París (1959), Jocs Florals de Buenos Aires (1960), etc.— amb sort diversa. El 16 de novembre de 1957 va ser homenatjat pel seu vuitantè aniversari a Barcelona i, com a record, el grup organitzador l'obsequià amb la publicació del seu darrer volum, *Palamosines. Cants de la Costa Brava* (1958). El 31 de maig de 1959, per condicionants econòmics, Frederic Pujulà i Maria Mas, la seva segona esposa, van deixar Palamós per anar a viure a Villebon sur Yvette, prop de París i del seu fill, i més tard a Bargemon, on va morir el 14 de febrer de 1963.¹

ELS RECORDS DE FREDERIC PUJULÀ I VALLÈS: MATERIAL INÈDIT

Frederic Pujulà va viure els darrers anys de la seva vida amb la fixació de deixar constància per escrit dels seus records, com una contribució a la història del país i com un deure patriòtic, tal com es desprèn de les cartes que adreça al seu amic Delfí Dalmau i Gener,² que reproduïm en l'apartat *Selecció epistolar (1958-1962)*.

L'any 1950 Pujulà manifestava en una carta a Víctor Català que, en qualitat de supervivent i atenent les peticions de molts, s'havia decidit a escriure unes

¹ Per a ampliar les dades biogràfiques i de la producció literària i esperantista, vegeu l'apartat *Cronologia* d'aquest volum.

² Delfí Dalmau i Gener (Figueres, l'Alt Empordà, 1891-Barcelona, 1965). Era pedagog, lingüista, escriptor i esperantista. Dels quatre als dotze anys va viure a l'Argentina. Ja retornat a Catalunya, als disset anys, entrà a treballar de secretari a la Berlitz School of Languages i va iniciar-se com a docent. L'any 1918 va fundar el Liceu Dalmau, d'ensenyament mitjà i tècnic, a Barcelona, on arribà a tenir més de mil alumnes cada any, entre els quals les escriptores Carme Monturiol, Cèlia Suñol i Mercè Rodoreda. En aquest període d'entreguerres, n'arribà a establir sucursals en catorze ciutats més. L'any 1940 va transformar-lo en l'Institut Belpost, d'ensenyament per correspondència, i creà un mètode de taquigrafia internacional que porta el seu nom. Va dur a terme una intensa activitat a favor de l'esperanto i de la cultura catalana, entre les que destaquen la fundació i direcció de la revista *Clarisme* (1933-1934), la col·laboració a diverses revistes, com ara *Alt Empordà*, *La Nova Revista*, *Mirador* i *Raixca*, i la publicació de novel·les, assaigs filosòfics i obres de lingüística: *Seny i atzar* (1932), *Una altra mena d'amor* (1933), *Polèmica* (1934), *Políglotisme passiu* (1936) i *Aclariments lingüístics* (1962), entre altres.

memòries de *Juventut*, tot i tenir a priori reserves: «Això d'escriure “memòries” sempre m'ha fet por, perquè porta mala astrugància, són una mena de cant de cigne que entonen els homes del passat quan ja no se senten amb forces per a viure el present ni pensar en l'avenir» (Farré 2006, p. 99).

Aquesta recança, tanmateix, l'hem de posar en quarantena: només cal fer notar que, un cop retornat de lluitar a França contra els exèrcits alemanys, comença la seva faceta de col·laborador al diari *El Diluvio* amb una secció titulada «Recuerdos sentimentales», i que durant aquesta darrera trajectòria periodística hi evoca, entre altres, personatges i anècdotes protagonitzades per Jaume Brossa, Baldomer Tona i Xiberta, Antoni Ribera, Pere Torné-Esquius, Pompeu Gener i altres companys del setmanari *Juventut*; a més, tal com recull Toll (2016, p. 21), en la postguerra Pujolà va redactar en castellà records i històries viscudes en la seva etapa de cap de redacció d'*El Diluvio*, amb l'afany que un dia es poguessin aplegar en un volum.³

Frederic Pujolà i Mas,⁴ fill del segon matrimoni, és una persona clau en la conservació del seu llegat. L'any 2003 va fer donació a la Biblioteca de Catalunya d'una part molt important del seu fons documental (Fons Frederic Pujolà i Vallès, Mss. 4902-4965), integrat, entre altres, per documentació personal i, sobretot, manuscrits de la seva vasta obra de creació en prosa (relats, contes, articles, pensaments, novel·les, anècdotes, sàtira, disquisicions lingüístiques...), poesia i teatre, en català, castellà i francès. Els manuscrits 4926-4961, núm. 144-159 d'aquest fons corresponen a un recull de memòries aplegades sota l'epígraf d'*Històries viscudes*, bona part de les quals va ser escrita entre els anys 1959 i 1960, en què, d'una banda, Pujolà fa principalment un retrat de la Barcelona entre 1890 i 1910, recorda anècdotes i fets dels seus anys de formació i de coneixença amb Baldomer Galofre i Pompeu Gener; i, d'una altra banda, ens aporta informació sobre personatges de trajectòria singular, com ara Eugeni Duch Salvat i Armando Duval, amb qui va tractar durant els anys en què exercia de periodista a *El Diluvio*.

L'any 2019, Pujolà i Mas feu una segona donació, que correspon al Ms. 4953, núm. 174, catalogat amb l'epígraf d'*Anècdotes*, i que ell ens havia prestat i deixat reproduir abans de lliurar aquest material a la Biblioteca de Catalunya. Es tracta de cartes adreçades a Delfí Dalmau i Gener, en què li trametia fragments en prosa amb les seves altres memòries, fonamentalment records de la seva vida bohèmia a París, farcits d'anècdotes divertides i curioses de nombrosos i reputats pintors, músics, periodistes i esperantistes.

³ En aquest cas, el receptor d'aquests escrits va ser Francisco Aldaz, company de redacció d'aquell diari republicà.

⁴ Fins a finals dels anys cinquanta, el fill utilitzava els cognoms de la mare i signava Frederic Mas i Fort. Segons ens explicà ell mateix, quan va poder regularitzar els seus cognoms a França, per error el van inscriure amb el cognom Pujolà, l'ortografia del qual va decidir mantenir.

Històries viscudes

RECORDS D'UN COL·LEGIAL. EL COL·LEGI VILAR²⁵

Oi que si no fos jo qui us ho diu mai no creuríeu que l'any 1888, el 29 treia dos caps dels seus matxos i la tralla del llur conductor pel carrer de Bergara, creuava la plaça de Catalunya i s'endinsava en l'aventura de la ronda de Sant Pere?

Gràcies per la confiança.

Suposo que haureu comprès que el 29 era el tramvia que més tard seria de circumval·lació i us permetria recórrer el perímetre de la Barcelona antiga per deu cèntims i, fent trampa, repicar una altra volta.²⁶ No anava més que fins al passeig de Sant Joan, on girava cua, indignat que no el deixessin passar sota l'arc del Triomf (de quin triomf?) que allí s'aixecava i esporuguit pel tràfec de l'Exposició Universal que s'ormejava al parc de la Ciutadella, que el ministre de la Guerra, Don Joan Prim i Prats, acabava de cedir a Barcelona.²⁷

L'acte de la cessió fou memorable perquè pinta el caràcter demòcrata d'en Prim. Acabava aquest de despatxar les visites protocol·làries i feu passar al seu despatx la copiosa comissió barcelonina que, presidida pel seu batlle, l'Excel·lentíssim Senyor Don Francesc Rius i Taulet, li anava a reclamar el parc de la Ciutadella. Era un dia xardorós d'estiu. Tots els comissionats anaven de levita i, amb el capell de copalta a la post del pit, s'avançaren i feren reverència.

Don Joan, dempeus darrere la seva taula, quan veié que en Rius es ficava la mà a la pitrera per a treure el discurs que hi duia embutxacat, l'aturà amb un gest i digué:

—No trobeu que fa molta calor?

I, llevant-se la guerrera, afegí:

—Ací teniu l'acta de cessió signada... Va tot bé per Barcelona?

No hi hagué discursos!

El 29 era el vehicle que empraven els quatre germans Rodés per anar i venir del Vilar a llur domicili, situat a la plaça d'Urquinaona, sens haver de nedar pel fang de la ronda els dies de pluja. Tothom sap que el germà gran, en Joan,

²⁵ FFPV, Ms. 4934, 152 (S 234) [ca.1960]. Escrit en un quadern *Plein air*. A la coberta hi consta la indicació manuscrita «Quadern I» i al primer full, precedint el títol, «Volum segon».

²⁶ Línia de circumval·lació a tot el barri antic de Barcelona, creada l'any 1876, a la qual l'any 1914 se li assignà el número 29, fet a què es deu la dita popular «Donar més voltes que el 29».

²⁷ Joan Prim i Prats (Reus, 1814-Madrid, 1870), marquès de los Castillejos, comte de Reus i vescomte del Bruc, va ser militar i polític progressista. Va exercir el càrrec de governador militar de Barcelona (1843), capità general de Puerto Rico (1847) i president del consell de ministres entre 1869 i 1870. El 12 de desembre de 1869 el govern de Prim va aprovar el decret de cessió de la Ciutadella, a canvi que el terreny es destinés a jardí públic i que l'Ajuntament es fes càrrec de la demolició de la fortalesa militar.

morí prematurament; que el segon, l'Ernest, també prematurament traspasat, fou gerent del negoci que en Carles Montañès muntà a Madrid de material d'electricitat; com i de quina manera en Felip²⁸ esdevingué, un cop acabada la carrera d'advocat, ministre d'Instrucció Pública i el millor ballador de xotis a Las Vistillas;²⁹ i que el germà petit, l'Àngel, es casà amb la filla d'un empresari de la Plaça de Toros i és, si viu, ço que li desitjo, un dels negociants més ric i seriós de la plaça de Barcelona.

Ja que he parlat d'en Prim en recordar la comissió presidida per en Rius i Tauler, sigui'm permès retre homenatge marginal al general Baldrich,³⁰ íntim amic del marquès de Los Castillejos i oncle dels germans Rodés. Tinc l'anècdota de l'Ernest, amb qui m'uní una amistat fraternal.

Si hi ha hagut homes valents a la Terra, en Baldrich en fou un. A totes les batalles en què prengué part, ell sempre es trobava al lloc de més perill. En Prim l'estimava com a un germà. Era barroer, estripatroques, anava dret al *bulto* i mastegava el castellà a la seva manera.

Un dia que al Congrés, en Prim, ministre de la Guerra, es trobava assetjat de preguntes i d'interrupcions que ell sortejava amb la diplomàcia que li era característica, en Baldrich, volent defensar el Ministre, demanà la paraula. En Prim es tornà groc. Si en Baldrich parlava, s'acabava la sessió. Suspèn el discurs que estava pronunciant, escriu uns mots en un paper i el fa passar al seu amic. En Baldrich el llegeix i renuncia a la paraula. El bitllet deia: «Baldrich, no fem punyetes!»

El 29 era el tramvia que també emprava en Gaston Rivals els dies de pluja per anar i venir del seu domicili al número 1 del passeig de Sant Joan, on el seu pare negociava productes alimentaris, negoci en què ha prosperat i s'ha enriquit honradament.³¹ Prengué part a la guerra del 1914-1918 a França i en la campanya d'Itàlia.

Sí; el 29 treia el nas pel carrer de Bergara i tirava dret cap a la ronda de Sant Pere, que era una mena de riera de fang amb clots en els quals sovint s'enfonsaven els carros que, tirats per dues o tres bèsties a la llarga, transitaven per aquella via destinada al tràfec dels *consumos*, o sia, a la feina dels burots,

²⁸ Felip Rodés i Baldrich (l'Hospitalet de Llobregat, Barcelonès, 1878-Barcelona, 1957), polític. Ocupà el càrrec de ministre d'Instrucció Pública i Belles Arts entre 1917 i 1918, en el govern de concentració de Manuel García Prieto.

²⁹ Parc de la part antiga de Madrid, al barri de la Latina, a la riba del riu Manzanares i de la Casa de Campo, en el qual encara avui se celebren les famoses revetlles i festes populars.

³⁰ Gabriel Baldrich i Palau (Pla de la Cabra, l'Alt Camp, 1814-Madrid, 1885), militar i polític liberal. Fou un dels homes de confiança del general Prim, marquès de Los Castillejos i s'incorporà a les ordres directes del Ministeri de la Guerra l'any 1853.

³¹ L'empresa d'importació i exportació de productes alimentaris (cacau, cafè, ...) va ser fundada el 1882. El negoci de Gaston G. Rivals, a l'any 1927, tenia la seu a la ronda de Sant Pere, 27. En el directori d'adreces de Pujulà hi consta el següent: «*Agente General en España de 'Fabrique des Produits Alimentaires Maggi' – Kempthall (Suisse)*» (FFPM).

***Recordances
a cavall de dos segles***

COM QUI DIGUÉS AHIR¹⁶⁸

L'any 1898, arribava a Espanya el saldo del jovent que els seus governs havia anat enviant a Cuba i a Filipines per a combatre els que allí, cansats de la iniqua explotació dels capitalistes espanyols, lluitaven per llur autonomia i finalment per llur independència. El que no els volgué donar una monarquia catòlica amb pretensions d'espiritualisme, ho obtingueren d'un país laic mogut sols per aspiracions materialistes.

Anaren arribant els soldats vençuts, sense glòria, maleïts de tot el món, coberts de polls, mig nus, famèlics, parant la mà, demanant almoïna. Els vaixells que els tornaven n'havien deixat la meitat pel camí, marcant, amb una pista de cadàvers, la via que els taurons seguiren per a envair la Mediterrània.

A Cuba jo vaig conèixer un català analfabet que em posava a cavall dels seus genolls i em preguntava:

—Ja saps firmar? Doncs, ja en tens prou. Tira endavant!

Tothom l'anomenava en Compteu-Trieu-i-Remeneu perquè era el lema que havia posat a unes grans capsas de llumins que deien, en català: «N'hi ha 500. 10 cèntims». Fou el començament de sa immensa fortuna. Si l'haguessin deixat fer, Cuba encara fora espanyola, perquè entre ell i en Weyler se l'haurien endut cap ací.

No parlava ni un borrall de castellà. Tenia entrada lliure al palau de la Capitania General. Un dia, li diu a la dona del capità general:

—Mestressa, demà és el vostre sant. Què voleu que us regali?

La dona es va enrojolar i li respongué:

— *Un pescado... a condición de que usted venga a comerlo con nosotros.*

—Tindreu el peix!

El dia següent, de bon matí, la generala rebia, en una safata d'or massís, un peix de dos pams tot farcit i voltat d'unces d'or! I quan algú li digué que podria ben bé ésser processat per *soborno*, ell respongué aplomat: «A una generala no se li pot pas enviar un llobarro damunt d'una fulla de col!» Sabia navegar.

¹⁶⁸ Carta tramesa el 16 de desembre de 1959 (FFPV, Ms. 4953, núm. 174). Tal com consta en una anotació autògrafa del fill en una versió mecanografiada que conserva Delfí Dalmau i Argemir, l'original va ser lliurat l'octubre de 1990 a Josep Palau i Fabre, prèvia autorització de Pujolà. La Fundació Palau i Fabre (FPF) conserva el manuscrit original (D.45242) acompanyat de la nota autògrafa de Palau següent, en què alerta sobre la veracitat dels fets relatats: «Aquesta carta de Pujolà i Vallès ha de ser llegida amb molta circumspècció perquè conté dades fantasiejades, com per exemple que Picasso era present al suïcidi de Casagemas. // Potser Pujolà i Vallès era a la taula del costat de la de Casagemas i amb el temps ha afaïçonat les coses a la seva mida. Cal tenir present que la carta és escrita cinquanta-vuit anys després dels esdeveniments» (D.45242-1).

Era costum a l'Havana de posar dos coberts més a la taula. Els *invitats* arribaven, deien bon dia, menjaven i se n'anaven sense donar cap explicació. Allò era una mena d'hospitalitat per a naufrags. Al basar de casa, els vint dependents menjaven en dues tandes, la primera presidida pels meus oncles, la meva mare i jo. Jo sempre hi vaig veure els dos coberts eventuals ocupats! Es passava molta gana a Cuba, on es cantava allò de:

*Soy cubanita,
soy de la playa hermosa,
donde se agita
más armonioso el mar!*¹⁶⁹

Ja et fotran, ja!

Un dels *invitats* era un palamosí que havia estat mestre de la classe elemental al Col·legi Vilar. Menjava a casa i dormia a les cadires del *parque!* Al cap de *dos anys* (!), un dels meus oncles li va preguntar:

—Escolteu, Bernat, no us agradaria treballar?

—No hi ha feina per a mi!

—Jo us en trobaré.

I el va col·locar de comptable a la fàbrica de galetes Vilaplana, la millor de l'illa. Al cap de dos mesos, en Vilaplana es posa malalt, ha de tornar a Espanya i *passa* la fàbrica al seu comptable, amb el pacte que li anirà pagant el capital quan pugui!

La Guerra! Els diaris duïen al matí la següent notícia: «*Intendencia. Mañana sale para Pinar del Río un convoy de doscientos carros de galleta para la tropa que allí se bate contra los mambises*». Era per a avisar els insurrectes. Al sendemà sortien dos carros amb quatre infeliços soldats i un caporal que els cubans es cruspiren com pa de pessic.

Els diaris: «*El convoy que salió ayer fue atacado por los mambises [...]. Hemos de lamentar [...]*».

De dos carros perduts, als dos-cents anunciats, van cent noranta-vuit¹⁷⁰ que no desapareixien per a tothom! Els americans, flairant el negoci, compren la fàbrica per tres o quatre milions de dòlars, i deixen de gerent el comptable. Un fill d'aquest palamosí (que es fa dur en avió a Nova York quan es refreda perquè el *seu* metge li doni una mirada) pertany al cos diplomàtic i *ara* actua en una d'aquelles republiquetes del Centreamèrica. Una filla seva es va casar amb el noi Riera,¹⁷¹ el pastisser, flairant els rals; morí, i ara ocupen els pares un pis

¹⁶⁹ Cançó titulada «*Niña Pancha*». Vegeu «Monstres. Els sopars a can Galofre», de la secció *Històries viscudes*.

¹⁷⁰ Per error, consta en el text cent vuitanta-vuit.

¹⁷¹ Es tracta de Maria Arqué i Planas, casada amb Esteve Riera i Gual, ambdós fills de Sant Antoni de Vilamajor. Riera va arribar a Barcelona l'any 1887 i va comprar la fleca que hi havia

Selecció Epistolar
(1958-1962)

[3] Carta de Frederic Pujulà a la família Dalmau⁴⁶⁰

Palamós, 23 de juliol de 1958

Molt benvolguts amics Dalmau:

Amb retard com cal als Frederics, vinc a felicitar-vos la diada de Santa Carme, que ací se celebrà amb una processó marítima majestuosa i esplèndida beneïda per un sol de justícia que esberlava el cap de les dues o tres mil persones que omplien les quaranta teranyines⁴⁶¹ que ací es dediquen a la pesca d'altura i que evolucionaren per nostra meravellosa badia.

Àdhuc per adjuntar la *poesia* anyal i consuetudinària que dec a Na Carme Argemí.

La ràdio d'ací, «La Voz de la Costa Brava», m'interviuà amb motiu de la publicació de *Palamosines* i el rapsoda de la casa recità dues de les poesies del fascicle.

L'interviu comença per la pregunta:

P.: *¿Es usted hijo de Palamós?*

R.: Ja ho crec! Però digui, suposo que li puc contestar en català?

P.: *Verá usted, dado el número de forasteros de lengua castellana que escuchan esta emisora, yo le rogaría que me respondiera en castellano...*

R.: *Y yo le complaceré con sumo gusto, però en cubano, que fue la primera lengua que aprendí. Además, tengo en Cuba parientes muy cercanos y siempre me ha gustado el hablar de la Perla de las Antillas! Me tendrá que perdonar, no obstante, si cometo algun cubanismo, NO?*

Entre altres coses se'm demanà que expliqués alguna anècdota de Cuba, i vaig explicar la del peix d'en Compteu-Trieu-i-Remeneu,⁴⁶² un català milionari analfabet que mai parlà un mot de castellà i «*que si no sacan a Weyler de allí, entre él y éste se llevan la isla*». El malnom li venia d'unes capsas de mistos amb què es va enriquir i la marca de les quals, redactada en català, deïa:

«Compteu, trieu i remeneu»

N'hi ha 500

1 *medio*

⁴⁶⁰ Carta autògrafa escrita en dues quartilles, davant darrere i amb l'afegit d'una tercera amb el poema de felicitació dedicat a Carme Argemí, titulat «Lletania de la lleb» (FDDA). Al FFPV es conserva una fotocòpia d'aquest mateix poema (Ms. 4909, núm. 51) i la darrera versió, tramesa a Delfí Dalmau el 31 de desembre de 1959 (Ms. 4953, núm. 174.5), que reproduïm més endavant [vegeu carta 11].

⁴⁶¹ Barca per a pescar amb teranyina, ormeig de pesca constituït per una xarxa de grans dimensions, de forma aproximadament rectangular.

⁴⁶² Anècdota recollida en la primera de les *Recordances a cavall de dos segles*, titulada «Com qui digués ahí», que trametrà per carta a Delfí Dalmau el 16 de desembre de 1959.

L'home estrava a la Capitania General com a casa seva. Un dia, li diu a l'esposa del capità general:

—Generala, demà que és el vostre sant, què voleu que us regali?

La dona, modesta, li digué:

—*Un pescado.*

—Demà tindreu el peix!

I, en efecte, li envià un peix de tres pams, en una safata *d'or i farcit d'unces!*

I quan se li deia que se'l podria processar per *soborno*, ell contestava:

—Home! A una generala no se li pot pas regalar un llobarro damunt d'una fulla de coll!

Això explicat per ràdio sembla que tingué molt d'èxit.

Ací els preus estan pels núvols i els turistes són molts menys que els anys darrers. De tant en tant arriba una caravana de rossellonesos, gent de moneda curta que només passen un dia, baden davant els aparadors de les botigues, gasten poc i es passegen pel carrer Major com en un dia de carnaval. La disfressa consisteix a no dur roba. Hi ha dies que la Costa Brava, on encara venen molts suïssos i alemanys i alguns anglesos i gent dels Països Baixos que tenen el canvi alt, sembla una exposició de nus. Pitam, cuixam i culam! I ossada!

Poso punt per a recopiar l'*Antipalamosina* que he escrit i que té molt d'èxit entre els palamosins que, vivint aquí tot l'any, venen llur roba encarida per l'allau de forasters que com més pocs són més fan apujar els preus perquè els comerciants no s'entenen de romanços i no renunciïn als balanços que s'havien fixat.

Bons records de na Maria per a tots vosaltres i una cordial estreta de mà meva.

Fred. Pujulà

LLETANIA DE LA LLET

Les vaques de Palamós
tenen les mamelles tristes;
quan s'apropa el mes d'agost,
d'un litre n'han de fer dos
per a complaure turistes!
Ai, las! Ai, las!
Els vedells no creixen,
i les vaques peixen
els dòlars del jaç!

El suís està avesat
a beure la llet amb nata
i ací es troba defraudat;

molt més que el brou enaiguat
prefereix pixum de gata!
Ai, las! Ai, las!
Els vedells no creixen,
les vaques no es queixen,
i els vaquers s'engreixen
i es fan d'or el jaç!

Al magre i al gras teutó,
li plau la birra escumosa;
mes si li donen midó
deixatat, troba millor
el bicarbonat de sosa!
Ai, las! Ai, las!
Els vedells pateixen,
les vaques no es queixen,
els bous es deleixen
i els vaquers s'engreixen
mes no en beuen pas!

Turista, si t'han refet
en passar ací tes vacances,
no ens en facis cap retret.
Si tenim tan mala llet,
culpa és de les vaques manses!
Ai, las! Ai, las!
Els vedells no pateixen,
les vaques no es queixen,
els bous es panseixen,
els braus es marceixen
i els vaquers s'engreixen
sens beure'n cap vas!

Palamós, juliol 1958

A Na Carme Argemí de Dalmau

Fred. Pujulà

Del recull d'*Antipalamosines* en cartera.⁴⁶³

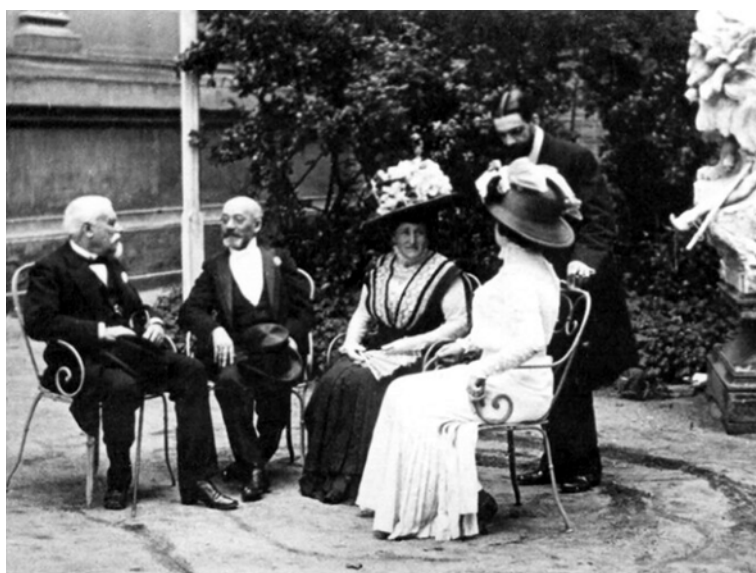
⁴⁶³ No consta cap recull amb aquest nom al FFPV, per bé que algunes composicions poètiques satíriques, com ara «Comiat» i «La mar manera [sic] d'allotjaments» (Ms. 4909, núm. 58 i 77 respectivament), en podrien haver formar part.

Recull fotogràfic

Retrats del Vè Congrés Internacional d'Esperanto (Barcelona, 5-11 de setembre de 1909)



Retrat de Ludwik Lejzer Zamenhof amb Frederic Pujulà i Vallès.
[Ref.: ANC-1-42-N-10507. Font: ANC]



Grup de congressistes.
D'esquerra a dreta: Hippolyte Sébert, Ludwik Lejzer Zamenhof, Klara Zamenhof, Frederic Pujulà i Vallès, Germaine Rebours.
[Ref.: 690,1 B ESP MAG. Font: MEV].



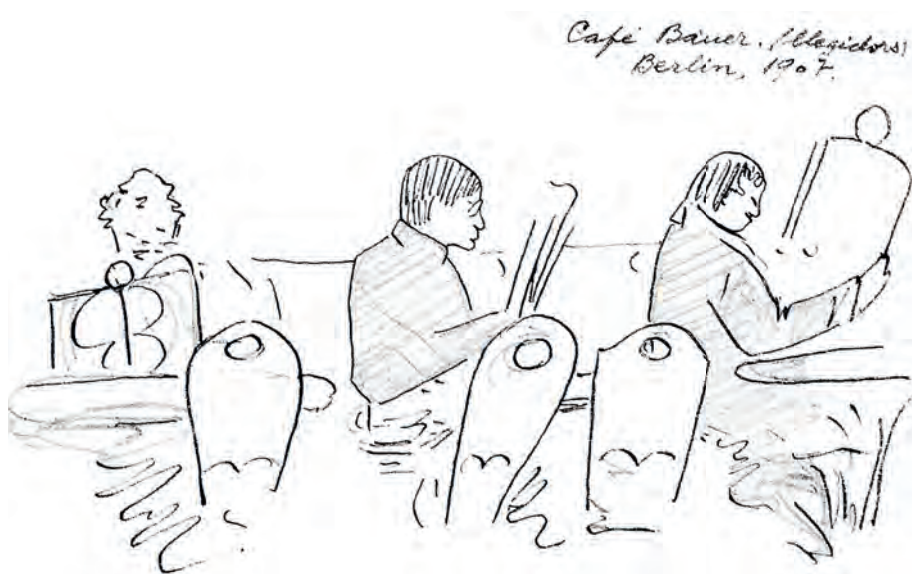
Imma Farré i Vilalta

Llicenciada en Filologia Catalana per la Universitat de Lleida i doctora per la Universitat de Barcelona amb la tesi «*Joventut*» (1900-1906) i el darrer modernisme, per la qual ha estat guardonada amb el premi d'Història Literària Milà i Fontanals 2018 de l'Institut d'Estudis Catalans. És autora de *La revista Joventut: literatura, modernitat i eclecticisme* (2019) i ha publicat diversos estudis sobre literatura catalana contemporània, centrats en diferents autors i aspectes del modernisme, en llibres, volums miscel·lanis i revistes especialitzades (*Anuari Verdaguer, Els Marges, Estudis Romànics, Haidé, Llengua & Literatura*).

És catedràtica d'ensenyament secundari, imparteix cursos de didàctica de la literatura i és coautora de diversos llibres de text de llengua i literatura catalanes. També ha estat professora associada a la Universitat de Lleida i col·laboradora docent a la Universitat Oberta de Catalunya en literatura catalana dels segles XIX i XX.

Actualment és membre de la Càtedra Màrius Torres d'Estudis sobre Patrimoni Literari Català, en el si de la qual ha coeditat els volums *De poeta a poeta. 36 poetes comenten 36 poemes de Màrius Torres* (2017) i «*La ciutat d'ideals que volíem bastir*». *Màrius Torres i la literatura del seu temps* (2018).

Conjunt de textos inèdits, memorialístics i anecdòtics de Frederic Pujulà i Vallès (1877-1963), escriptor, periodista i un dels pioners i divulgadors de l'esperanto a Catalunya. Es presenten en dues grans seccions: *Històries viscudes*, tretze capítols que abasten des de la seva infantesa a Cuba i a Barcelona fins als anys d'estada a la presó franquista i a Bargemon, i *Recordances a cavall de dos segles*, aplec de disset records tramesos per carta a Delfí Dalmau i Gener, consistents en anècdotes viscudes amb amics artistes i personatges bohèmics de la seva joventut a París i a Barcelona, com ara Picasso, Anglada-Camarasa, Torné-Esquius, Gosé, Nogueras i Oller i Ysern i Alié. Els segueix una *Selecció epistolar* de cinquanta-quatre cartes i targetes postals intercanviades principalment amb Dalmau, una *Cronologia* i un *Recull fotogràfic*. Tot plegat, amb la voluntat de sostreure de l'oblit un de tants escriptors condemnats al silenci en la llarga postguerra.



Edicions
Làlia

